

STRICI, NOSILCI IZROČILA STARE VERE – KULTURNI JUNAKI ALI OBROBNEŽI?

Ob knjigi Pavla Medveščka *Iz nevidne strani neba*, Ljubljana 2015.

Strokovni članek | 1.04
Datum prejema: 26. 7. 2017

Izvleček: Pavel Medvešček je v knjigi *Iz nevidne strani neba* (Ljubljana 2015) objavil pričevanja o stari veri, ki so ji v preteklosti pripadali prebivalci nekaterih predelov zahodne Slovenije. Glavni avtorjevi sogovorniki in informatorji so bili strici, neporočeni moški. Avtorica iz odlomkov njihovih pripovedi osvetljuje njihov način življenja in položaj v družinah, v katerih so živeli. Na podlagi primerjalnega gradiva iz Istre in Nadiških dolin umešča gradivo o stricah v širši zgodovinski in družbeni kontekst ter izpostavlja nekatera vprašanja za nadaljnje raziskave.

Ključne besede: strici, staroverstvo, Posočje, dolina Idrije.

Abstract: In his book titled *Iz nevidne strani neba: Razkrive skrivnosti staroverstva* (From the Invisible Side of the Sky: Secrets of an Old Faith Revealed, Ljubljana 2015), Pavel Medvešček published testimonies of an old faith once practiced by some of the inhabitants living in certain parts of western Slovenia. His principal informants were unmarried men, the so-called "uncles". Based on fragments of their narratives, the author of this article explores their lifestyle and their position within their families. Based on the comparative material from Istria and Nadiške Doline/Valli del Natisone, she examines their situation in the wider historical and social context, setting out some particular issues for further research.

Key Words: "uncles", old faith, Posočje, Idrija Valley

Uvod

Besedilo je odziv na knjigo Pavla Medveščka *Iz nevidne strani neba* (2015), v kateri je avtor objavil pričevanja o stari veri iz zahodne Slovenije, predvsem iz Posočja, ki doslej, razen v skritem spominu nekaterih domačinov, ni bila znana. Knjiga je naletela na širok odmev in sprožila val zanimanja strokovnjakov ter mnogih drugih ljudi in skupin, ki se čutijo blizu stari veri oziroma pripadajo podobnim nazorom.

Pavel Medvešček se je s pričevanji o stari veri prvič srečal na začetku 50. let prejšnjega stoletja, ko je kot študent Šole za umetno obrt v Ljubljani obiskoval vasi na Kanalskem Kolovratu ter risal vaško arhitekturo in etnološko zanimive predmete. Z delom je pozneje nadaljeval kot zaposleni na Zavodu za spomeniško varstvo v Novi Gorici. K pripovedovalcem se je večkrat vračal in zapisoval njihove pripovedi, moral pa jim je obljubiti, da bo varoval njihovo skrivnost in da ne bo ničesar objavil toliko časa, dokler se ne bo Lunin krajec ponovno obrnil proti Zemlji, kar naj bi trajalo približno 42 let oziroma do leta 2007.¹ Po preteku zaobljube je objavil to knjigo, ki jo je Andrej Pleterski v svoji uvodni znanstvenokritični študiji označil za »časovni stroj, ki nas v hipu prestavi daleč nazaj v preteklost« (Pleterski 2015: 15).

Avtor je sam in v spremstvu Andreja Pleterskega in/ali Darje Skrt knjigo večkrat predstavil, prvič na ZRC SA-ZU 29. februarja 2016. Širši okvir za razumevanje staro-

verstva² je podal Andrej Pleterski, nato pa je avtor govoril o svojem delu. Povedal je, da je vsa ta leta delal sam, da pa mu je neki prijatelj, potem ko mu je omenil, s čim se ukvarja, predlagal, naj gre študirat etnologijo, a se za to ni odločil, ker je pomislil, da bi v petih letih, kolikor bi trajal študij, izgubil vse pripovedovalce. Poslušalci so na te besede zaploskali, nekdo iz publike pa se je oglasil, češ da ta aplavz pomeni tudi nezaupnico etnologiji, saj »etnologija kot organizirana znanost obstaja že desetletja, na Slovenskem je zelo veliko etnologov in podobnih profilov, če niso nikoli niti na sled prišli tej tako bogati dediščini« (Spletni vir 1). Andrej Pleterski, tudi sam etnolog, je odgovoril, da je bila tema te knjige nekaj, o čemer se ne govori, in da tujec tega nikoli ne bi izvedel, kajti s tujcem, »foreštom«, se ne govori; tudi Pavel Medvešček je dolgo čakal, da so mu ljudje zaupali. To gotovo drži, a v pojasnilo bi bilo umestno dodati, da v tistem času še ni bilo tako intenzivnih, usmerjenih terenskih raziskav in da je bil v mnogih krajih Medvešček sploh prvi raziskovalec.³ Milko

¹ Leta 2007 je bil Lunin mrk in ko se je Zemlja odmikala, se je z Lune odmikala tudi senca, Lunini kraji pa so gledali proti Zemlji.

² V zvezi z izrazom staroverci je avtor Pavel Medvešček večkrat poudaril, da njegovi sogovorniki sami sebe niso imenovali staroverci. Knjiga pa jih kljub temu nosi v naslovu in jih vseskozi tako imenuje. Takole to pojasnjuje Andrej Pleterski: »V praktični rabi oznaka *stara vera* pomeni nasprotje novi veri. To je lahko npr. nasprotje med starimi in novimi krščanskimi ločinami na nekem ozemlju ali med krščanstvom in nekrščanstvom. Kot pomensko manj obremenilna oznaka staroverstvo nadomešča tudi slabšalno krščansko oznako poganstvo in enako beseda *staroverec* pogana. Tak pomen bo imelo staroverstvo v nadaljevanju. In staroverstvo je potem vse, kar je povezano s staro vero« (Pleterski 2015: 15–16).

³ S tem seveda ni rečeno, da je bil Medvešček prvi raziskovalec na terenih, ki jih zajema njegova knjiga, ali da ti kraji pred njim še niso

Matičetov je le nekaj let prej o tedanjem stanju raziskav v teh krajih zapisal:

Po prvi svetovni vojni je bilo etnografsko preučevanje med zapadnimi Slovenci praktično onemogočeno zaradi političnega in kulturnega zatiranja slovenskega prebivalstva v Italiji. Etnografi iz bivše Jugoslavije niso mogli navezati neposrednih stikov (predpogoj za vsako resno delo na tem področju) s pokrajino in ljudstvom, ki je bilo za državno mejo. To je v neki meri tudi pojasnilo, zakaj v prvih šestnajstih letnikih 'Etnologa' ni niti enega članka, ki bi bil izrecno posvečen kakemu etnografskemu ali folklornemu problemu zapadnih Slovencev. (Matičetov 1948: 10)

Medveščkovo delo je bilo res pionirsko. Že pred izidom te zadnje knjige je svoje delo predstavil v več knjigah (Medvešček 1990, 1992, 2006) in na razstavah. Goriški muzej je leta 2014 na gradu Kromberk priredil razstavo *Staroverstvo in staroverci, etnološka zbirka Pavla Medveščka*, leta 2016 pa je bila razstava v razširjeni postavitvi na ogled v novih prostorih v Vili Bartolomei v Solkanu. Ob razstavi sta izšla izčrpna kataloga (Medvešček in Skrt 2014, 2016). Pri prvem je bilo pomembno sodelovanje etnologin Darje Skrt in Inge Miklavčič Brezigar, za strokovno obdelavo predmetov in seznanjanje javnosti z delom Pavla Medveščka pa je posebej zaslužna Darja Skrt. V času pisanja tega prispevka je Goriški muzej priredil tudi simpozij z naslovom *Staroverstvo, staro védenje, novi izzivi interdisciplinarnih znanosti* (Goriški muzej, Grad Kromberk, 2. in 3. junij 2017), ki je po svoji vsebini predstavljal »nadaljevanje in dopolnitev razstave, postavljene v Vili Bartolomei v Solkanu« (Spletni vir 2).

Čeprav knjiga *Iz nevidne strani neba* zajema najbolj prvinška pričevanja, tako rekoč grobo gradivo, kar je tudi njena odlika, branje ni preprosto. Pomembno je prebrati uvod, v katerem nas Andrej Pleterski seznanja s staroverskimi pojmi in strne spoznanja o medsebojni sorodnosti predslovenskih in staroslovanskih mitičnih struktur; za raziskovalno področje, ki mu je sam že posvetil mnoge raziskave, je Medveščkova knjiga prelomnega pomena.

A v tem prispevku ne bo govora o stari veri, ampak bomo spregovorili o delu njene vsebine, ki se odvija v ozadju pripovedi. V ospredje bomo postavili strice oziroma skupino stricev, neporočenih moških, ki so bili glavni Medveščkovi sogovorniki in v času njegove raziskave edini preostali pripadniki stare vere. V knjigi nastopajo kot pripovedovalci ali kot osebe, o katerih pripovedujejo ali se

jih spominjajo drugi. Vsak v knjigi omenjeni stric seveda še ni neporočen moški, saj se beseda stric lahko na splošno nanaša tudi na očetovega ali materinega brata, lahko poročenega, kar je na nekaj mestih tudi posebej povedano, npr. »stric po materini strani« (Medvešček 2015: 78) ali »stric, ki je bil vdovec« (Medvešček 2015: 495), vendar je največkrat iz konteksta jasno, da gre za neporočene strice po očetovi strani, ki so delali na kmetijah poročenih bratov, družinskih gospodarjev.

Ob branju knjige sem bila presenečena nad prevladujočim vtisom, da so bili strici v očeh drugih ljudi omalovaževani, o čemer govorijo mnoga njihova pričevanja. Tudi na eni od predstavitev, ki sem ji prisostvovala, je neki domačin omenil, da so nanje gledali kot na nekakšne čudake. Njihov položaj je bilo težko razumeti; po eni strani so bili kot nosilci izročila, ki so staro vero prenesli v današnji čas, pravi kulturni junaki, po drugi strani pa so bili, vsaj v času in okoliščinah, ko jih spoznavamo v Medveščkovi knjigi, potisnjeni v družbeno obrobje, zapuščeni in osamljeni. Knjiga govori tudi o tem, da je bila stara vera v preteklosti živa v družinah in da se je izročilo o njej prenašalo iz roda v rod, s staršev na otroke, a v času Medveščkove raziskave so bili nosilci izročila v glavnem le še strici, ki so ostali v vaseh, od koder so se ljudje množično izseljevali. Če bi se odselili tudi strici, bi bilo izročilo izgubljeno. Še posebej se mi je njihov položaj zdel presenetljiv glede na to, kar sem o stricih vedela iz Istre in Nadiških dolin, kjer so bili mnogi strici zelo spoštovani člani družin in skupnosti.

Kot je na omenjeni predstavitvi poudaril Andrej Pleterski, je Medveščkova knjiga dragocena tudi zato, ker odpira prezrta vprašanja. Namen pričujočega besedila je opozoriti na nekatera od njih, ne samo o stricih kot nosilcih stare vere, ampak o njihovem položaju v družinah, v katerih so živeli. Za primerjavo sem pritegnila gradivo iz Istre in Nadiških dolin, kjer so bili strici prav tako značilni za tradicionalne družine, a je bil njihov položaj precej drugačen. Tako želim vprašanja o stricih na podlagi primerjalnega gradiva umestiti v širši kontekst zahodne Slovenije in tako ponuditi nekatera izhodišča za nadaljnje etnološke raziskave o družinah, njihovem sestavu, strategijah preživetja in usodah posameznikov v njih.

Strici v slovenski Istri

Družinske in sorodstvene odnose ter druge značilnosti sorodstvenih skupnosti v vaseh v slovenski Istri je v preteklosti, še globoko v 2. polovico 20. stoletja, določalo načelo enakosti dedičev.⁴ To načelo je nasprotovalo težnji

bili etnološko obravnavani. Pomembna dela so nastajala že v starejših obdobjih (glej Matičetov 1948), leta 1951 je bil v Tolminu ustanovljen Muzej za Tolminsko, ki je pokrival del tega terena, v 50. letih pa so to raziskovale tudi t. i. »Orlove« ekipe Slovenskega etnografskega muzeja. Ne glede na to pa bi takratni etnologiji težko oponesli, da je spregledala staro vero.

⁴ Besedilo se opira na raziskave v vaseh v slovenski Istri in na hrvaški strani tik ob meji, ki so bile sorodstveno povezane (glej Ravnik 1996). Območje je pripadalo Beneški republiki do njenega konca leta 1797. Ne moremo natančneje določiti, do kod segajo ugotovljene značilnosti, ker so bile odločujoče okoliščine drugačne v drugih krajih, od 14. stoletja pripadajočih avstrijskemu delu polotoka.

po ohranitvi kmečke posesti in v praksi nikoli ni bilo uresničeno. Hčerke so se poročile in preselile na domove mož, prejele so nekaj bale in dote ali brez česar koli odšle zdoma služiti v mesto, največkrat v Trst, sinovi pa so se odločali različno – ali so se razdelili in živeli ločeno v malih oziroma razširjenih družinah (če so živeli z njimi še starši ali samski sorojenci) ali pa so ostali vsi skupaj v sestavljenih ali večjedrnih družinah (več malih družin poročenih bratov, njihovi starši in stari starši ter samski sorojenci). Bliže obali in Trstu so bile delitve pogostejše, medtem ko se je v notranji Istri to dogajalo v daljšem časovnem obdobju, v vsaki drugi ali tretji generaciji. V bližini obalnih mest in Trsta so imeli namreč več možnosti za dodatni zaslužek s prodajo pridelkov in sezonskim delom, v odmaknjenih vaseh v notranjosti pa so se s tem, da so ostali skupaj, izognili delitvi kmetije na več delov, ki ne bi zadoščali za preživetje posamičnih družin.⁵ V sestavljenih družinah je bilo lahko tudi več stricev, med njimi stari stric, očetov ali morda celo dedov brat. To, da so ostali skupaj, jim je pomagalo preživeti, a je bilo z vsako generacijo več težav zaradi prenaseljenosti. Ko so se odločili, da gredo narazen, je kmetija razpadla na premajhne deleže, da bi ti omogočali življenje novim družinam.

Za to, da se nekateri moški niso poročili, je bilo več razlogov, pogosto nesrečna ljubezen ali razočaranje, včasih pa tudi šibko zdravje. A mnogi se poročiti preprosto niso mogli; če je bilo na kmetiji več bratov, imetja pa premalo, da bi si ga razdelili, se vsi niso mogli poročiti. Zgodilo se je, da so starejši bratje mlajšemu poroko dobesedno prepovedali. Strici so živeli z bratovo družino in pomagali pri težkih kmečkih delih. Še posebej v vaseh v globokem zaledju je bila velika potreba po moški delovni sili. Od tam so bile vožnje do mesta dolge in naporne, povezane z nakladanjem in razkladanjem drv, oglja in sena. Pri vsem tem moških rok nikoli ni bilo dovolj. Strici so tako pomagali pri teh delih, mnogi pa so bili tudi večji rokodelci, poznavalci zdravilstva in ohranjevalci izročila.

Odnosi med strici in ostalimi družinskimi člani so bili zelo različni. Mnogim nečakom in pranečakom so se strici vtisnili v spomin kot dobri in delovni. A ponekod se tudi niso razumeli in so stricu očitali, da živi na njihov račun. Položaj se je lahko hitro zelo spremenil, npr. če je k hiši prišla nevesta ali po smrti gospodarja, ko sta se v hiši sama znašla stric in svakinja. Mnogo je bilo primerov, da se je vdova poročila z moževim bratom.

Po drugi svetovni vojni so se v Istri na vseh področjih življenja dogodile prelomne spremembe. Zaradi vojnega opustošenja vasi v zaledju, političnih sprememb in nove meje, ki je Istro ločila od Trsta, njenega najpomembnejšega gospodarskega središča, je bilo istrsko podeželje gospodarsko in socialno uničeno. Ljudje so se množično

izseljevali čez mejo ali v obalna mesta in njihovo bližino, vasi so se praznile. Le še nekaj let so vztrajale redke sestavljene družine. V vaseh so ostali večinoma stari ljudje, med njimi tudi nekateri strici.

Strici v Nadiških dolinah

Tudi v Nadiških dolinah je bilo v družinah veliko stricev in njihov položaj je bil prav tako določen s tipi družin in njihovimi preživetvenimi strategijami. O teh se lahko poučimo v objavah zgodovinarjev, ki ugotavljajo, da je bila v teh krajih velika zemljiška razdrobljenost

zaradi načina dedovanja, ki je predvideval razdelitev zemlje med vsemi moškimi potomci. Osnovne družbeno-gospodarske enote so bile mononuklearne družine, ki jim nizka agrarna proizvodnja kot posledica nerodovitnosti gorskega sveta in zaostalih načinov obdelovanja ni zadoščala niti za prehrabene potrebe. (Kalc in Kodrič 1992: 199)

Tudi sama sem v pogovorih z domačini izvedela, da so v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja prevladovala mononuklearne razširjene družine, te pa so pogosto poleg male družine gospodarja, njegove žene in njunih otrok obsegale še njegove starše, brate in sestre oziroma strice in tete, včasih pa tudi še očetovega ali celo dedovega brata oziroma starega strica ali več njih. Večjedrnih oziroma sestavljenih družin, v katerih bi več poročenih bratov živelo v skupni hiši na nerazdeljeni posesti, kot smo to videli v Istri, pa tu ni bilo.

Tudi tu so se s skupnim bivanjem poročenih in neporočenih bratov izogibali prevelikemu drobljenju kmetij. Ta, ki je kmetijo prevzel in si ustvaril družino, naj bi ostale sorojence izplačal, a največkrat tega ni zmogel. Zato so si bratje imetje razdelili na različne načine, lahko tudi tako, da je eden dobil eno polovico, ostali pa dele druge polovice. Tudi tu je prevladovala virilokalnost in le v primeru, da je bila pri hiši edinka, je ta lahko prevzela kmetijo, k hiši pa se je priženil zet. Sicer pa so se dekleta poročila in odšla na domove mož ali pa so šla služiti v Milano, Rim, Neapelj in druga mesta.

Skupnost večjega števila sorodnikov je ustrezala potrebam po delovni sili. Na strmih pobočjih je bilo malo obdelovalne zemlje, delo na njivah, travnikih, vinogradih in v gozdu pa je bilo naporno, povezano s prenašanjem zemlje, gnoja in drugih bremen. Za preživetje so si pomagali tudi s prodajo sadja, sira, masla, sena, drv in mladih živali, ki so jih nosili in vozili v Čedad na sejme ali še dlje po furlanski ravnini, tam pa so tudi menjali kostanj za koruzno moko. Še posebej veliko dela je bilo v kmečkih družinah, kjer je bil tudi obrtnik, npr. mizar, kovač, mlinar ali zidar. Pomoč stricev in tet je prišla do polne veljave tudi, če je bil gospodar odsoten ali je umrl. Zato je razumljivo, kar je zapisal domačin, da so bili strici in tete »velika bogatija« (Chiabudini 1997: 80–81).

⁵ O vplivu bližine mest in možnosti za stranski zaslužek na delitev kmetij v Istri glej Vilfan (1961: 290, 489).

Položaj stricev pa je bil tudi tu zelo negotov in se je ob spremembah v družini lahko hitro poslabšal, npr. takrat, ko je zagospodaril nečak in pripeljal v hišo nevesto. Isti avtor navaja listino iz sredine 19. stoletja, s katero je neki stric zapisal svoj delež bratu, v zameno pa naj bi bil deležen nege in oskrbe in bi lahko ostal doma do smrti, tudi če bi se zamenjal gospodar; hkrati naj bi mu preskrbeli obleko in gledali nanj kot na brata, ne pa kot na hlapca (Chiabudini 1997: 80).

Za preživetje družin sta bila zelo pomembna sezonsko delo in krošnjarstvo. O selitvenem pojavu je Aleksej Kalc zapisal, da je v prvi fazi, ki je trajala nekako do prvih desetletij 19. stoletja,

večinoma ustrežal začasni logiki. Izseljenci so vsakoletno ob določenem času zapuščali svoje domove in odhajali na delo v bolj ali manj oddaljene kraje, da so družinam zagotovili življenjska sredstva, ki jih tradicionalna domača agronomija ni mogla dati. Tovrstne migracije, ki so bile navadno vezane na specializirane poklice, a tudi na preprosto agrarno ali drugo dñinarsko delo, so bile ‚krožnega‘ tipa. To pomeni, da so predpostavljale vračanje v izhodišče in delovale v oporo izvorne skupnosti kot ‚zunanji‘ gospodarski dejavniki. (Kalc 2002: 13)

Med krošnjarji so prevladovali moški, med njimi tudi mnogi strici, redkeje so se s tem ukvarjale tete. Prodajali so blago, srajce, podobice, knjige in vsakovrstne gospodinjske pripomočke. Zdoma so odhajali največ v zimskih mesecih, ko ni bilo velikih kmečkih del in so jih družine lahko pogrešale. Strici so tako družinam, poleg dela na kmetiji, prispevali tudi z zaslužkom od krošnjarstva.

Kot piše Aleksej Kalc, je v drugi fazi, v 19. stoletju, prišlo do sprememb, h katerim so pripomogli zunanji družbeno-gospodarski dejavniki, najprej razvoj delovnega tržišča. Popotna dejavnost je s časom »vse bolj prehajala na preprodajanje nakupljenega blaga, se podaljševala v toku leta in v mnogih primerih, bolj ko so se poti krošnjarjev daljšale v notranjost avstro-ogrskih in celo ruskih dežel, izgubljala sezonski in pridobivala dolgotrajnejši značaj« (Kalc 1997: 195). Poklicna struktura se je preobrazila v prid zidarjem, klesarjem in nespecializiranim gradbenim delavcem, podaljšale so se tudi izseljenske poti, ki so vodile vse globlje v srednje- in vzhodnoevropski prostor. Tudi med izseljenci iz Nadiških in Terskih dolin se je začelo večati število gradbenih in drugih delavcev, ki so večino leta prebijali na raznih deloviščih in se le v hladnejših mesecih vračali domov. »Značilno pa je, da je izseljevanje ostajalo skozi vse 19. stoletje daleč pod povprečjem ostalega furlanskega alpskega in predalpskega loka« (Kalc 1997: 195).

Pred prvo svetovno vojno je bilo torej najbolj razvito krošnjarjenje, izseljevanje pa še razmeroma skromno. Tudi takrat so se Benečani že izseljevali v Ameriko, vendar, kot se zdi, z namenom, da bi se z zaslužkom vrnil domov, ne

pa, da bi se izselili za stalno. Aleksej Kalc piše, da se je šele v desetletju pred prvo svetovno vojno

nadiško okrožje nenadoma povzpelo po lestvici izseljenskih območij z deleži, ki so presegali 12 % prebivalstva. K temu je treba prišteti še na začetku 20. stoletja precej relevanten pojav izseljevanja v ZDA, ki mu drugod v gorski Furlaniji ni bilo enako močnega primera. Kljub temu, da ga je statistika uvrstila med stalno izseljevanje, je šlo v resnici tudi tu za začasno, saj se je večina izseljencev po daljšem ali krajšem delovnem postanku vračala domov. (Kalc 1997: 195)

Po prvi svetovni vojni se je vse spremenilo. Mnogi fantje in možje se niso vrnil iz vojne. Od začetka do sredine 20. stoletja se je vse več ljudi odločilo za stalno izselitev, a prehod se je razvijal postopoma. Krošnjarstvo je usihalo, vendar so se nekateri še ukvarjali z njim. Po drugi svetovni vojni pa je sledil popoln preobrat z množičnim izseljevanjem (Ruttar 2000: 28).

Razširjena družina v Nadiških dolinah je bila prilagojena egalitarnemu načelu ter potrebi po delovni sili za težko kmečko delo in za pridobivanje dodatnega zaslužka s sezonskim delom ali krošnjarstvom. Z usihanjem »krožnih« migracij je izginjal tudi tip razširjene družine s strici kot pomembnimi člani družinske skupnosti.

Strici v Medveščkovi knjigi

Naj pojasnimo, da na terenih, ki jih obravnava Medveščkova knjiga, nismo opravili samostojne raziskave, tako da v pričujočem besedilu pri obravnavi teh krajev izhajamo le iz gradiva, objavljenega v knjigi. Iz izbranih pripovedi stricev, ki sicer neposredno o sebi malo povedo, bomo poskusili izluščiti podobo o njih kot posameznikih in o sestavi družin, načinih dedovanja in izseljevanju, torej pojavih, ki so, kot smo videli v Istri in Benečiji, imeli zelo pomemben vpliv na položaj in vlogo stricev v družinah. Z navajanjem odlomkov želimo bralcu posredovati tudi nekaj posebnosti posameznih usod stricev in izpovedno moč njihovih pripovedi.

Za razliko od Istre in Nadiških dolin tu ni bilo egalitarnosti v dedovanju, ampak je kmetijo lahko prevzel samo en sin, drugi sinovi in hčere pa so morali v svet ali pa so ostali doma kot strici in tete. Tako so tudi pripovedovali:

Da bi se kmetije v celoti ohranile, se je v hiši lahko poročil običajno le najstarejši sin. Ostali so lahko odšli v svet. To je veljalo tako za fante kot tudi za dekleta. Tisti pa, ki so ostali pri hiši, so bili lahko le tete in strici, ki so si morali hrano, oblačila in obutev zaslužiti z delom na kmetiji. Če so bila na kmetiji samo dekleta, si je ena lahko v njej ustvarila družino, in to tako, da je k hiši prišel zet. (Medvešček 2015: 92)

Na kmetiji ostane le najstarejši. Če pa je na njej dovolj prostora, predvsem pa obdelovalne zemlje, je bratom in sestram omogočeno ostati kot delovna sila. Če se kdo poroči, mora takoj od hiše, da ne bi nastala še ena družina. Z delitvijo hiše in zemlje bi bil namreč ogrožen obstoj obeh. (Medvešček 2015: 108)

Nekoč je bil pri vsaki kmetiji stric in nekatere kmetije, predvsem večje, so imele tudi po več stricev, seveda tudi tet, ki so bile neporočene gospodarjeve sestre. Vsi so delali različna dela na kmetiji. (Medvešček 2015: 251)

Poleg skromnih materialnih možnosti je bilo še veliko drugih razlogov, da se strici niso poročili. Mnogokrat je bilo krivo ljubezensko razočaranje. V knjigi je tudi polno pripovedi o fantih in možeh, ki so jim najlepša leta minila v vojskah, vojnah, pod nacionalnimi in političnimi pritiski in v ujetništvih, kjer so bili ranjeni ali ostali invalidni. Lahko si predstavljamo, da si družin tudi zato niso ustvarili.

Mojega strica, ki je bil prekaljen dragonar, je ravno tako ljubezen do mladenke potegnila v brezno. Le da je on sam zelo hitro priplezal iz njega in potem živel spet normalno življenje, vendar z rano, ki se ni nikoli zacelila. Ko sem bil še pubertetnik, mi je stric rekel, naj z velikimi črkami napišem ZALJUBITI SE. Takrat naj bi videl, da zadnje črke povedo UBITI SE, kar se zaljubljenec večkrat zgodi. (Medvešček 2015: 534)

Neki nečak pa je pripovedoval tragično zgodbo o stricu, rojenem okoli leta 1894, ki se je skrivaj sestajal z dekletom, a njen oče je njuni zvezi nasprotoval, ker je bil fant zanj pogan. »Ko so ju fantje, ki jih je najel njen oče, zasačili, so oba pripeljali k njemu. Ta mu je zagrozil, da ne bo imel miru vse do smrti, če hčerke ne bo pustil pri miru« (Medvešček 2015: 437). Dekle so naslednji dan odpeljali k neki teti v Trst, fanta pa kmalu vpoklicali v vojsko, bil je na vzhodni in zahodni fronti. Pod fašizmom ga je nekdo ovadil, češ da ima stike z neko politično skupino v Jugoslaviji, a je pobegnil. Odšel je v Belgijo in se leta 1948 vrnil domov bolan in onemogel zaradi dela v rudniku. Strici so z delom na kmetijah pomagali družinam, a v knjigi ni zaslediti, da bi bili temu primerno cenjeni in spoštovani, kot smo to lahko srečali v Istri in v Nadiških dolinah.

V takratni družbi so predstavljali poseben sloj, ki so ga izkoriščali gospodarji. Za plačilo so dobili le hrano, nekaj oblačil in obutve. Spali so v revnih majhnih kamrah, nekateri celo v štalah ali na skednjih. Ker pa so gospodarja ali gospodarico pogosto prosili za denar, da bi si lahko kupili tobak, so jim očitali, da preveč kadijo in čikajo. (Medvešček 2015: 351)

V več pripovedih se strici branijo pred omalovaževanjem, češ da veliko delajo in tudi veliko vedo in da niso navadni hlapci. Značilna je npr. izjava:

Čeprav sem v očeh sovaščanov siromak, brez materialnih dobrin, se ne počutim manjvrednega, celo obratno. Tako kot živim, oni sploh ne bi mogli. Največkrat imajo nas strice, ki nismo poročeni, za hlapce. Vendar te oznake odločno zavračam. Počutim se in tudi vem, da sem svoboden človek. Delam, kar hočem, pri komer hočem in tudi kolikor hočem. [...] Ali ti veš, da danes sloni staroverstvo le na stricih? Če nas ne bi bilo, o vsem tem ne bi imel ničesar pisati. (Medvešček 2015: 109)

V Medveščkovi knjigi so skopi podatki o tem, da bi se strici ukvarjali s kako pridobitno dejavnostjo zunaj kmetijstva, tako kot so se v Istri in Nadiških dolinah. Zato je zanimiva omemba »strica iz Zagrebena, ki je kot mravlja skrbno kopal korenike trave *drnice*, iz katerih je potem izdeloval krtače za ribanje lesenih podov« (Medvešček 2015: 196). Neki stric pa je prodajal pepel trgovcu v Anhovem:

Stric je doma shranjeval in presajal pepel. Tisti dan, ko nam je rekel, da bomo lahko šli z njim v Anhovo, pa je že imel pripravljenih vseh sedem vreč pepela, kolikor je bilo fantov, ki smo šli z njim. Nosili smo vsak po 10 kg, on pa veliko več. Z denarjem, ki ga je prejel, si je kupil tobak za pipo in sol. Ker je tisti dan prišel trgovec iz Kanala, je bilo okoli njegovega voza vse polno ljudi z vrečami pepela in škafi. Vsa-kemu izmed nas pa je kupil štručko belega kruha, ki je bil doma na mizi le ob praznikih. (Medvešček 2015: 340)

V času, ko jo Medvešček zbiral gradivo, je kmečko gospodarstvo z dopolnilnimi nekmečkimi dejavnostmi vred že propadlo, zato se poraja vprašanje, ali niso bili morda v preteklosti strici tudi v teh krajih bolj spoštovani, saj so pomagali na kmetijah in bili tudi bolj pridobitni. O tem bi lahko sklepali po naslednji pripovedi o možnostih za delo v teh krajih po prvi svetovni vojni:

Takrat je bil res čas, ko je bilo veliko različnega dela, še posebno pri obnovi porušenih hiš in naselij. Ker so imeli domačini doma veliko dela, jim je kdaj pa kdaj primanjkovalo delavcev. Ves tisti čas sem delal pri različnih obrtnikih, zato sem živel kar dobro. Ko pa sem si zaželel lažjega dela in sprostivte, sem šel na pot s starejšim Drejem, ki je bil krošnjar, in mu pomagal nositi krošnjo, saj jo je nosil le po ravnem terenu. Temu delu so takrat rekli guziranje, krošnjarju pa guzir. V preteklosti jih je bilo veliko, saj drugega dela tu ni bilo, prehodili pa so velik del srednje in vzhodne Evrope, vse do Rusije. Midva sva obredla le Tolminsko, Baško grapo in dolino Idrije do Cerknega. (Medvešček 2015: 271)

Ta omemba govori o času, ko je krošnjarstvo že usihalo, a je dragocena zato, ker ponuja domnevo, da so se tudi v teh krajih strici ukvarjali s krošnjarstvom in je bila njihova vloga v tej dejavnosti v prejšnjih obdobjih morda primerljiva s tisto v Nadiških dolinah.

Kot smo videli že v Istri in v Nadiških dolinah, se je tudi tu položaj strica lahko spremenil oziroma poslabšal ob spremembah družinske sestave, npr. če je njegov brat, gospodar kmetije, umrl, vdova pa se je znova poročila, ali pa če je kmetijo prevzel nečak, njegova žena pa strica ni marala. Tudi pripadnost stari veri jim je lahko zelo otežila položaj. Presunljivo je npr. pričevanje o staroverski družini, v kateri je starejši sin prevzel kmetijo, mlajši, ki je bil invalid, pa je ostal pri hiši kot stric. Stari gospodar, njun oče, je zahteval, naj se napiše, »da najmlajši sin dobi nekaj denarja, če bo zaradi invalidnosti kdaj v stiski, da si lahko z njim pomaga. Ker pa bo pri hiši ostal kot stric, ima do smrti na razpolago sobo in vso potrebno oskrbo. V zameno pa mora po svojih močeh pomagati pri delu« (Medvešček 2015: 309). A potem ko je stari gospodar umrl, je sin pripeljal k hiši nevesto, ki je bila do strica sovražna in je nasprotovala tudi stari veri. Nato je mladi gospodar umrl, vdova pa se je poročila z mežnarjem. Z njegovim prihodom se je »v staroverski hiši začela prava živčna vojna« (Medvešček 2015: 309). Z možem sta se strica končno tudi kruto znebila.

Tako so bili socialno podrejeni strici zaradi pripadnosti stari veri v družinah in širši okolici še slabše zapisani. »Od nekaterih pa so bili deležni tudi nenehnih pikrih pripomb, zaradi posebnega pogleda na svet. [...] Nekateri so jih tudi obtožili, da so brezverci, ki obenem še hujskajo mlade proti duhovščini« (Medvešček 2015: 351–352).

Pripovedi v knjigi pa pričajo tudi o tem, da vsi ljudje na strice vendarle niso gledali tako omalovažujoče. Tako je bilo očitno veliko medsebojnega zaupanja in povezanosti med strici in nečaki. Nečaki so strice spremljali na obiske in srečanja s prijatelji in k raznim obredom ter se tako seznanjali s staro vero, hkrati pa spoznavali bližnjo in daljnjo okolico, ljudi in naravo. Tako so npr. pripovedovali:

Prav prijetne spomine pa imam tudi na čas okoli leta 1922, ko sem s stricem Tomažem odšel v Babjo jamo. Pri Sveti Luciji sva šla čez most na levi breg Idrijce. Od tam pa v Log, kjer je imel stric dobrega prijatelja, ki naju je nato odpeljal v Babjo jamo ter nama vse pokazal in razložil. (Medvešček 2015: 171)

Okoli leta 1935 sem šel s stricem peš iz Čiginja do kmetije Fratnik. Ker sva se tam zadržala veliko časa, sva od starejšega domačina izvedela, da so nekoč staroverci kot božanstvo častili tudi sonce. (Medvešček 2015: 303)

Govorili so, da je blizu zaselka Belo zdravilni izvir, ki pa ga do takrat nisem še nikoli videl. Ko pa sem kmalu po prvi svetovni vojni šel s stricem Francem (roj. 1880) v Hlevnik na obisk k njegovemu prijatelju, mi je med potjo obljubil, da mi ga pokaže. A žal ga takrat ni bilo več. Kljub temu pa mi je stric podrobno razložil, kako je izgledal. (Medvešček 2015: 354)

Na tem hribovitem in redko poseljenem območju se je do prve svetovne vojne ohranilo kar nekaj kamnov, ki so jim rekli matjari. Ti so imeli za tukajšnje prebivalce še poseben pomen, saj so tu stali že tisočletja. O vsem tem so mi pripovedovali strici, ki so se rodili okoli leta 1880. Največ pa sem izvedel od neporočenih, ki so živeli pri Žvanovih in Katornovih, ter od Antona Hribarjevega in Janeza Škrbutovega s Trščakov. (Medvešček 2015: 431)

Strici so torej veliko vedeli o preteklosti in razpolagali tudi z drugim znanjem. Marsikoga je stric učil pisanja, kot npr. tisti, ki se je prej že učil za kovača, a ga je odpeljala Napoleonova vojska, ki je takrat šla proti Rusiji, po nekaj letih pa se je kot invalid vrnil domov. Ker se kmečkega dela ni mogel lotiti, je začel domačine učiti pisanja in branja (Medvešček 2015: 224). Neki deček, ki se je rodil v Furlaniji nezakonski materi, pregnani iz teh krajev, in se je na začetku prve svetovne vojne sam vrnil, pa je pripovedoval:

Ker pa je bil to tudi čas, ko je primanjkovalo delovne sile, sem zlahka dobil delo na kmetijah in se spotoma učil tudi maternega jezika. Lahko rečem, da sem imel posebno srečo, da sem spoznal strica Luiža, ki me je ob večerih, še posebno zimskih, učil branja in pisanja v slovenskem jeziku ter računstva. (Medvešček 2015: 270–271)

Strici so poznali stare šege, vedeli so, katere pustne maske so stare in katere novejšje (Medvešček 2015: 140). Poznali so tudi zdravilno in magično moč rastlin, ki se niso uporabljale samo za zdravljenje, ampak tudi v obredih in magiji. Zanimali so se za zgodovino, poznali so preteklost svojih krajev in veliko vedeli o povezanosti ljudi iz njihovih krajev z Benečijo v obdobjih, v katerih so si bili prebivalci blizu po veri in drugih vrednotah, in potem, ko so bili ločeni z mejami in so šli tudi duhovno vsaksebi. Tako sta izredno zanimivi tile pripovedi:

Dokler je bila Benečija pod Avstrijo, so bili odnosi z Benečani zelo dobri, saj med nami ni bilo večjih razlik. Benečani so preko Idrije prihajali k nam, mi pa smo hodili k njim. Ko pa je leta tam nastala Italija, smo bili mi še vedno pod Avstrijo. Sicer pa so si tega želeli sami Benečani, ne vem pa, zakaj. Od takrat naprej so se naši odnosi ohladili, še posebno s staroverci, ki so se zelo hitro spreobrnil. S tistim prostorom smo bili vse manj povezani, saj je postal vse bolj Laški. Nekoliko so se stvari spremenile po prvi svetovni vojni. A nevidna meja na Idriji je le ostala. (Medvešček 2015: 148)

Kot zdaj vidim, so mejaši gotovo drugačni ljudje. Že po tej strani so nezaupljivi in prebrisano iznajdljivi. [...] Ti ljudje so pred plebiscitom živeli kot enotna skupnost z vsemi običaji, vero in jezikom, ki jih je takrat držal skupaj, kot v varnem gnezdu. Po letu 1866, ko so plebiscitarno odločili, da grejo k Italiji, pa so se odnosi začeli počasi ohlajati. Tudi življenje

se je preklpilo na drugi tir, kot rečejo laufnrauharji ali danes ajznpnarji, saj je bila čez mejno reko Idrigo druga država, ki je pripadala narodu z drugačnim načinom razmišljanja in z drugačno kulturo. V vseh teh spremembah pa je vztrajal tisti posameznik, ki se je stoletja kalil v staroverski skupnosti in je mogoče spregledal novo nastalo mejo. Toda že pred prvo vojno so nekateri prekinili stike s sorodniki na avstrijski strani, češ da so tam zaostali, saj še vedno hodijo molit hudobo v jame. (Medvešček 2015: 270)

Pri mnogih stricih, ki jih zarisujejo odlomki pripovedi v knjigi, opazimo uporniške značajske poteze, značilne za ljudi v teh krajih, ki ne samo, da niso hoteli opustiti stare vere, ampak so vztrajali in se tudi upirali raznarodovanju pod fašizmom.

Stric, ki se je rodil leta 1895, je bil avstrijski vojak v Galiciji. [...] Za nas je bil velik vodja in junak, ki se je celo življenje boril za ohranitev naših starih navad in običajev ter našega načina življenja in verovanja. Prav zato nam je bil vzornik, ki smo mu pogosto pripisovali tudi stvari, ki jih verjetno ni naredil. V naše razmišljanje pa so se vmešali tudi nekateri strici, ki so nam za vzor dajali prav njega, njegov pogum in poštenost. Vse to je najbolj živo doživljala prav moja generacija, ki je po prvi svetovni vojni med prvimi čutila brutalnost italijanske oblasti, ki se je na vsakem koraku trudila, da bi uničila naš jezik in kulturo. [...] Vse to se je dogajalo vse do začetka druge svetovne vojne. Takrat pa je prišlo do nenadnih sprememb, ki so vrgle na površino nove ideje z novimi vrednotami in drugačnim vodenjem upora. Staro se je počasi umikalo novemu in s tem povzročilo med nami dve struji, ki sta nas razdvajali. (Medvešček 2015: 422)

Upor proti raznarodovanju, zvestoba svojim prepričanjem in načinu življenja prednikov ter spoštovanje izročila so vrednote, ki se prepletajo s pripadnostjo stari veri. Strici vidijo sebe kot varuhe vrednot in vere starega sveta, ki so ji v preteklosti pripadali tudi drugi ljudje, moški, ženske in otroci. Stare vere ne bi opustili.

Večinska vera, ki je sem prišla tudi z zeti in nevestami, jo je dobesečno prekrila. Veliko škodo pa sta naredila tudi radio in televizija. Nekoč smo se ob večerih in praznikih vedno pogovarjali. Poslušali smo, kaj vse so nekateri vedeli in doživeli. Danes pa, ko hodim podnevi in ponoči mimo hiš, slišim iz vseh odmeve istih glasov. (Medvešček 2015: 108)

Zanje je bila stara vera zakladnica življenjskih modrosti in znanja, ki se je prenašala iz roda v rod, a so jo prekrile »štirivejne šole«, namreč:

Država oziroma okupator je učil eno, Cerkev kot vedno drugo, "laška šola" pa tretje. Ko je prišla osvobodilna fronta, pa končno četrto. In tako naprej, vse do danes, veja ob veji. A če si se hotel naučiti pomemb-

nih življenjskih pravil in opravil, si se moral, če si le imel srečo, vsega tega naučiti še doma, na starem deblu, ki so ga tvorili stari očetje in matere, skupaj s strici, tetami in starši. (Medvešček 2015: 154)

Zakaj so strici ostali doma, potem ko se je večina prebivalcev odselila? Očitno je šlo za posamezne odločitve, da nadaljujejo življenje v svojih krajih in se ne podajo drugam, kjer ne bi mogli ohraniti svojih vrednot in prepričanj in kjer prevladuje druga vera, ki so jo doživljali tudi družbeno nepravilno. So strici imeli premalo lastnine, so bili prestari, da bi šli drugam?

Moji prijatelji so le revni strici iz tega in drugih območij. Kako živim, me sprašuješ? Kaj naj ti rečem, slabo je preblaga beseda. Da me boš razumel, včeraj sem pojedel kos kruha z mlekom in nekaj sadja, ki sem ga nabral ob poti. Danes pa mi je dala znanka pravo kavo in toplo friko, tako da sem sit in preskrbljen do jutrišnjega dne. (Medvešček 2015: 201)

Takole je eden od stricев odgovoril na Medveščkovo vprašanje, kdaj in zakaj se je odločil, da ostane:

Dokončno sem se odločil, ko sem imel 20 let. Po izkušnjah starejših so bili za staroversko skupnost vsi, ki so odšli iz Ruta, dokončno izgubljeni. Nekateri se občasno le vračajo in obiščejo Babjo jamo, a obujajo le spomine, ne pa tudi staroverskega verovanja. No, razen nekaterih, ki so kot granit, ki ga zelo težko oblikuješ. Res pa je, da sem bil tudi sam kdaj v krizi. Celo jokal sem zato, ker nas je vedno manj. Na žalost smo najbolj verni in trdni mi strici, ki pa najslabše živimo. O tem se tudi večkrat pogovarjamo, vendar pa nam niti na kraj pameti ne pride, da bi se odpovedali naši stari veri, saj je večinska za nas nesprejemljiva. Že samo zato, ker ni po meri revnega človeka. Tam niso vsi enaki, kot govorijo. Peščica bogatih, ki jim lagodno življenje zagotavljajo reveži. Kar pogledajte, kakšne stavbe imajo. Kakšno bogastvo je v opremi in oblačilih. To pa vse na račun revežev, ki so jemali od ust, da so darovali. Da ne govorimo o vseh zemljiščih in gozdovih, ki jih imajo, ne da bi jih plačali. V naši stari veri pa smo vsi enaki, bogati in revni. Nihče od nje ne more dobiti ničesar materialnega. Pri večinski pa so bogati, kot državljani, obenem pa imajo še pri cerkvi predpravice, za katere reveži niti ne vejo. Danes, ko sem v življenju marsikaj doživel, šele vem, da te dokončno oblikuje kraj, v katerem si se rodil in živel. Kadar pa pri štiridesetih dozoriš, se ne moreš več spremeniti. Zagotovo pa se takrat pogosteje in globlje spominjaš svojih prednikov ter razmišljaš o tem, kaj vse so ti dali, ko si že kot otrok šel na pot, polno zank in nezank. (Medvešček 2015: 109–110)

Zadrževale so jih vrednote, ki so bile vezane na domači kraj in bi jih s selitvijo izgubili, tega, kar bi naši drugje, pa niso cenili.

Zaključna vprašanja

Pavel Medvešček je svoje delo opravljal v težkem obdobju po koncu druge svetovne vojne, ko so prebivalci hribovitih predelov, razočarani zaradi političnih pritiskov in ukrepov novega režima, zapuščali vasi, se zaposlovali v industrijskih krajih in izseljevali. V svoji prvi knjigi s pripovedmi iz doline Idrije je razmere opisal takole:

Povojna industrializacija, petletni plan, je mnoge za vedno odpeljala v druge kraje. Zadrugištvo pa jih je sililo v drugačen, nesprejemljiv način dela in gledanja na zemljo, obenem pa ni ljudi z ničimer spodbujalo. [...] Razočaranci, predvsem mladi, so začeli v takih razmerah ilegalno bežati na Zahod in od tam v Ameriko, Kanado in kam. [...] Le tisti, ki je vse to od blizu doživljal, je lahko videl, kako je Idrija počasni, a nezadržno umirala. (Medvešček 1990: 6–7)

Pred očmi tistih, ki so ostali doma in nadaljevali življenje med praznimi hišami, brez družin in sosedov, so se zaraščale poti, njive in pašniki.

Krizne razmere so zaznamovale vsakdanjik in razmišljanje posameznikov; tudi dvojni položaj stricev je bil posledica teh razmer. Lahko namreč domnevamo, tudi na podlagi nekaterih pričevanj v knjigi, da je bilo v preteklosti drugače in da so bili strici tudi bolj spoštovani, saj so pomagali družinam pri kmečkem delu in verjetno tudi v nekmečkih dejavnostih, s sezonskim delom in krošnjarstvom. Potem ko smo si поблиže ogledali njihove posamične usode in odnose z drugimi ljudmi, lahko skoraj z gotovostjo sklenemo, da njihova odrinjenost in občutek manjvrednosti, ki vejeta iz večine pričevanj, nista bila inherentna položaju stricev, ampak le posledica splošnega propadanja teh krajev, ko se je vse obrnilo na glavo.

Položaj stricev in njihovo vlogo v preživetvenih strategijah družin je bistveno določal tudi sistem dedovanja, kar smo videli v Istri in Benečiji. Pripovedi v knjigi so o tem skope, a lahko domnevamo, da so bili strici v teh krajih ob bratu – prevzemniku kmetije v drugačnem, manj enakopravnem položaju v primerjavi z območji, kjer je veljala enakost dedičev. S tem v zvezi je dragocen podatek o zadnjem *dehnarju*,⁶ ki je večkrat rekel, da strici nikakor ne bi smeli biti hlapci. »Kot vemo, so navsezadnje ravno tako dediči, ki pa v preteklosti niso bili nikoli priznani« (Medvešček 2015: 109). Zastavlja se vprašanje, v kolikšni meri je bila razlika v položaju stricev povezana z drugačnim sistemom dedovanja in ali je bil morda tudi sistem dedovanja eden od razlogov za to, da so v teh krajih strici veljali za breme, za nesposobne sami si zagotoviti preživetje, medtem ko so bili tam, kjer je veljala enakost dedičev, spoštovani tudi zato, ker bi bili sicer upravičeni do svojega deleža? Kakšne družine so bile v teh krajih v preteklosti,

kakšne so bile njihova sestava, delitev dela in vloge stricev v njih, kakšni so bili načini dedovanja, gospodarski položaj, vplivi sezonskega dela in izseljevanja?

Iz pripovedi stricev je mogoče izvedeti marsikaj tudi o zgodovini in kulturi teh krajev. Še posebej zanimive so omembe o stikih z Benečijo pred plebiscitom, ko so bili skupaj v isti avstrijski državi, in pozneje, ko je Benečija pripadla Italiji. Mnogo je pričevanj o posameznikih, ki so prišli iz Benečije ali tja odšli; navedenih je veliko zanimivih podrobnosti, kot sta npr. tista o starovercih z obeh bregov Idrije in *pravca o dehnarjevi zvezdi* iz vasi Oborča (Medvešček 2015: 295). Vprašanje povezave z Benečijo je sploh med najzanimivejšimi, saj je bil, glede na mnoge navedbe v knjigi, ta prostor tudi v stari veri zelo povezan, in to ne samo s sveto goro Matajurjem, ki so jo imenovali Velika Baba (Pleterski 2015: 21). Je ohranjenost stare vere lahko povezana s samoupravo pod Beneško republiko, ki je tamkajšnjemu prebivalstvu omogočila tudi veliko svobode in neodvisnosti v gospodarskem, upravnem, pravnem in morda celo duhovnem življenju? So bili Benečani v času Beneške republike pripadniki stare vere?

Strici v Istri, Nadiških dolinah in v krajih, ki jih zajema Medveščekova knjiga, so imeli veliko skupnih značilnosti. Mnogi med njimi so bili izredne osebnosti, poznavalci preteklosti, zdravilci in pripovedovalci. Strici v Medveščekovi knjigi vedo največ o stari veri in večinoma ji tudi pripadajo. Razumejo njen odnos do narave, življenja in veselja, poznajo obrede, posvečene kraje, magične pripomočke in njihovo delovanje, zdravilno moč rastlin ter pripravo obrednih jedi in pijač. V knjigi npr. najdemo izredno zanimivo izjavo iz sredine 19. stoletja, da je fantovsko skupnost, ki je pripravljala vsakoletni pust, vodil »eden od stricev, poimenovan Starog, ki je po tradiciji pripadal starovercem« (Medvešček 2015: 285). To je verjetno najbolj neposredno in presenetljivo pričevanje o povezanosti stare vere s pustnimi šegami. Vsekakor bi bilo zdaj zelo zanimivo primerjati, vsaj za območje, zajeto v knjigi, podatke o šegah starovercev z objavami o šegah v teh krajih v obstoječi etnološki literaturi. Najprej se tu ponujajo pustne šege, ki jih je ista ekipa sodelavcev obdelala in predstavila v raziskavah, razstavi in filmu Goriškega muzeja (glej Miklavčič Brezigar in Medvešček 2002; Skrt 2002; Miklavčič Brezigar 2004), kjer pa staroverstvo še ni omenjeno. Bi glede na to, da jih v Medveščekovi knjigi najdemo med šegami starovercev, lahko rekli, da so pustne šege v teh krajih staroverske? Je stara vera pripomogla k njihovem ohranjanju skozi čas? Ali so tudi druge šege, magični obredi in zdravilni pripravki, jedi in pijače, o katerih beremo v knjigi, a so znane tudi drugod na Slovenskem in širše, staroverske? Čeprav je bilo pričujoče besedilo namenjeno stricem kot najpomembnejšim osebam na socialnemu prizorišču Medveščekove knjige, se tem vprašanjem ni mogoče izogniti. To, kar razkriva Medveščekova knjiga, je res nekaj posebnega, saj tu ne gre za posamične pojave, ampak očitno za

⁶ *Dehnar* je svečenik; zastopal in vodil je staroversko skupnost (Medvešček 2015: 561).

celovitejši verski sistem, ki se je ohranil v drugo polovico prejšnjega stoletja. A mnogi pojavi in vprašanja, ki se ob njej odpirajo, so že bili predmet poglobljenih analitičnih in primerjalnih raziskav, ki jih bodo prihodnji raziskovalci morali upoštevati. Tu naj navedemo le zadnje knjige Zmaga Šmitka (1998, 2004, 2012) in kratki napotek, ki ga je zapisal v recenziji knjige Borisa Čoka (2016):

Če je bil pojav staroverstva širši in ni bil omejen samo na Prelože, bi bila poleg cerkvenih kronik gotovo zanimiva tudi vizitacijska poročila in celo inkvizicijski zapiski beneških arhivov, ki se nanašajo na Goriško in Primorje, vendar se tega zanimivega, a tudi zahtevnega dela pri nas še nihče ni lotil. (Šmitek 2013: 111)

Literatura

- CHIABUDINI, Luciano: Tek hišo parti, kliče mizerjo. *Trinkov koledar 1998*, 79–82.
- ČOK, Boris: *V siju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. (Studia mythologica Slavica – Supplementa, 5). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- KALC, Aleksej in Majda Kodrič: Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske migracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne. *Zgodovinski časopis* 46 (2), 1992, 197–209.
- KALC, Aleksej: Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora. Teme in problemi. *Annales* 10, 1997, 193–214.
- KALC, Aleksej: Do prve svetovne vojne. V: Kalc, Aleksej idr. (ur.): *Poti in usode: Selitvene izkušnje Slovencev v zahodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije; Trst: Narodna in študijska knjižnica, 2002, 13–38.
- MATIČETOV, Milko: O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev. *Slovenski etnograf* 1, 1948, 9–56.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Na rdečem oblaku vinograd rase: Pravce n štorje od Matajurja do Korade*. (Zbirka Glasovi, 3). Ljubljana: Kmečki glas, 1990.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Skrivnost in svetost kamna: Zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Let v lunino senco: Pripovedi o starih verovanjih*. Taura: 2006.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. (Studia mythologica Slavica – Supplementa, 12). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- MEDVEŠČEK, Pavel in Darja Skrt (ur.): *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2014.
- MEDVEŠČEK, Pavel in Darja Skrt (ur.): *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka 2*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2016.
- MIKLAVČIČ BREZIGAR, Inga in Pavel Medvešek: *Pustovanja na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2002.
- MIKLAVČIČ BREZIGAR, Inga: Refleksija projekta in razstave »Pustovanja na Goriškem«: Goriški Muzej Nova Gorica 2002–2003. *Etnolog* 14, 2004, 273–290.
- PLETERSKI, Andrej: Staroverstvo in pričevanja starovercev. V: Pavel Medvešek, *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. (Studia mythologica Slavica – Supplementa, 12). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 15–33.
- RAVNIK, Mojca: *Bratje, sestre, strniči, zermani: Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana: ZRC SAZU; Koper: Lipa, 1996.
- RAVNIK, Mojca: Družina in selitveni pojavi v Nadiških dolinah v Beneški Sloveniji. *Traditiones* 32 (1), 2003, 29–55.
- RUTTAR, Riccardo: La gente della Slavia. V: Paolo Petricig idr. (ur.), *Valli del Natisone, Nediške doline*. Špeter: Lipa, 2000, 409–429.
- ŠMITEK, Zmago: *Kristalna gora: Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Forma 7, 1998.
- ŠMITEK, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.
- ŠMITEK, Zmago: *Poetika in logika slovenskih mitov: Ključi kraljestva*. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- ŠMITEK, Zmago: Boris Čok, V siju mesečine. Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice. *Glasnik SED* 53 (1–2), 2013, 110–111.
- VILFAN, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Filmografija

SKRT, Darja: *Goriška pustovanja*. Videokaseta (39 min): barve, zvok. Nova Gorica: Goriški muzej, 2002.

Spletni viri

Spletni vir 1: YouTube. ZRC SAZU: Predstavitev knjige *Iz nevidne strani neba* (Andrej Medvešek in razprava), objavljeno 15. 3. 2016; https://www.youtube.com/watch?v=LzcZ_Gug_WY, 28. 6. 2017.

Spletni vir 2: YouTube. Goriški muzej: Simpozij *Staroverstvo, staro vedenje, novi izzivi interdisciplinarnih znanosti*, objavljeno 29. 5. 17 <http://goriskimuzej.si/aktualno/posts/simpozij-staroverstvo-staro-vedenje-novi-izzivi-interdisciplinarnih-znanosti>, 4. 6. 2017.

"Uncles" as Bearers of Traditions of an Old Faith: Cultural Heroes or Outsiders? Response to Pavel Medvešček's Book *Iz nevidne strani neba* (From the Invisible Side of the Sky), Ljubljana 2015

This article was written as a response to Pavel Medvešček's book *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva* (From the Invisible Side of the Sky: Secrets of an Old Faith Revealed, 2015). In the book, the author published testimonies of an old faith in the western part of Slovenia, which has remained largely unknown except to a handful of locals in whose memory it has been preserved and hidden. Having first encountered remarks of the local population on this ancient belief in the 1950s, Medvešček had been recording their narratives for several years. Since he was the very first field researcher in many of the places he had visited his book is of particular value as an indirect account of the lifestyle in an area that in the first half of the 20th century experienced several difficult historical periods. During the First World War, this area was the site of the fiercest battles; in the interwar period the local population was heavily oppressed by the Italian fascist regime; and after the end of the Second World War, when a new border between Italy and Yugoslavia was determined, many of these places have become peripheral and with no real development potential. Furthermore, the numerous measures of the new political regime made the livelihood of the predominantly farming population increasingly difficult. Mass emigration followed, especially from the villages along the new border.

Although the old faith was preserved approximately until the First World War many of the sacred places along the Soča River had been destroyed by the beginning of the 20th century due to the construction of the Bohinj railway line. Most of Medvešček's informants, who were also among the last of the believers, were the so-called uncles, single men who in the past had lived with one of their married brothers and his family. By the time when Medvešček conducted his interviews with them, however, they have already lived alone because most of the others had moved away.

They understood the old faith, its relation to life, the nature, and the universe. They knew of sacred places, rituals and magical means, and the healing power of plants, ritual foods, and beverages. Although well aware of the importance of their knowledge, they found it hard to withstand the disdain of many of those who perceived them solely as inferior farmhands. The author of this article explores their contradictory position and, based on various fragments from their narratives, tries to determine their social position and their individual personalities. This data is compared to the material from Istria and Nadiške Doline/Valli del Natisone. In contrast to the places discussed in Medvešček's book, where the family farm could be inherited by only one of the sons, the principle of inheritance in Istria and Nadiške Doline/Valli del Natisone was egalitarian, and the uncles living in extended families there were valued and their work for the family respected. The author concludes that the marginal position of the uncles in Pavel Medvešček's book was not inherent to their status but merely a consequence of the demographic and social decline in the border areas during the first decades after the end of the Second World War. Finally, she stresses the still-opened questions about the composition of families in these border areas, the role of family members, their survival strategies, principles of inheritance, and the consequences of emigration.

